

№ 2(25), березень - квітень 2011 р. "Гетьманської столиці"

Газета Національного історико - культурного заповідника "Гетьманська столиця"

На гостинах у Гетьманів

Наталія Сердюк

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника "Гетьманська столиця"

В минулому році Національним заповідником «Гетьманська столиця» було започатковано добру традицію відзначати чергові річниці з дня народження гетьманів України, які мали свою резиденцію

кої міської бібліотеки, Конотопського краєзнавчого музею ім.О.Лазаревського, журналісти Бахмацьких та Конотопських районних друкованих видань та інші. Розпочався день з благословення та літії за душою гетьмана, проведеної в каплиці палацу К.Розумовського, яку відслужили священники – о. Роман (Кривко), предстоятель Батуринської церкви Покрова Богородиці, о.Павло (Кузь), предстоятель Конотопської церкви Різдва Богородиці та о.Олександр (Перепелиця), предстоятель церкви Св. Миколая с.Підлипного Конотопського району.

до музики і їх впливі на розвиток музичної культури в світі. Розповіді наукових співробітників відділу історії Гетьманства Герасько М.О. та Потребенко А.І були помережані музичними ремарками-творами авторів-сучасників К.Розумовського у виконанні наукового співробітника К.Дзекун на роялі. Пролунали «Полонез» або «Прощання із Батьківщиною» М.Огінського, «Контрданси» Л.Бетховена та «Вітівка» Й.С.Баха. Рояль потребував особливого представлення, що й зробила генеральний директор заповідника Реброва Наталія. Рояль "Lauberg & Gloss", кінця XIX ст. при спробі незаконного вивезення був затриманий Київською регіональною митницею і потрапив до палацу К.Розумовського завдяки допомозі Міжвідомчої ради з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей (керівник міністер культури України Михайло Кулиняк) та Державної служби по контролю
(продовження на ст. 3)

Екскурсія - концерт "Музика в родині Розумовських", фото 18 березня 2011р.

в Батурині, публічними заходами на їх честь. Цьогоріч традицію було продовжено низкою цікавих заходів, присвячених видатним гетьманам –І.Мазепі та К.Г.Розумовському.

18 березня виповнилося 283 роки з дня народження останнього гетьмана України К.Розумовського. «На гостинах у Гетьмана»(саме так було названо ці заходи).В його палац були запрошені Батуринський міський голова Анатолій Бороденко, начальник відділу культури, туризму і охорони культурної спадщини Бахмацької райдержадміністрації Олександр Ситайло, начальник відділу внутрішньої політики Лариса Журба, директор Бахмацького районного історичного музею Тетяна Стрикун, директор Батуринської спеціалізованої школи-інтернат Світлана Савченко, директор Батуринського Будинку культури Алла Коваль, представники Батуринської школи та Батуринсь-

Далі шановним гостям були презентовані нові виставки, розміщені в чотирьох залах першого поверху палацу К.Розумовського «Історичний портрет XVIII – XIX ст.», «Родина Розумовських», «Палацово-парковий ансамбль К.Розумовського: історія будівництва та реставрації». В найбільшій на першому поверсі палацу, родинній залі власне відбулося найцікавіше – екскурсія-концерт «Музика в родині Розумовських».

Учасниками дійства стали наукові співробітники НІКЗ «Гетьманська столиця», викладачі та учениця Бахмацької школи мистецтв, генеральний директор заповідника та її заступник з наукової роботи. Цікаво розповідали молоді науковці про історію фантастичного піднесення родини Розумовських, будівництва та реставрації палацу, але особливу увагу цього дня було акцентовано на величезній любові родини Розумовських

Календар визначних дат

3 березня 1669 р.

- укладено договір між козацькою старшиною і гетьманом Д. Многогрішним та московськими послами - Глухівські статті.

9 березня 1814 р.

- народився видатний поет і художник Т.Г. Шевченко.

18 березня 1728 р.

- народився гетьман К. Розумовський.

20 березня 1639 р.

- народився гетьман І. Мазепа.

2 квітня 1722 р.

- царський указ про ліквідацію гетьманства і утворення Малоросійської колегії на чолі з С. Вельяміновим.

12 квітня

-50 років першому польоту людини в космос

18 квітня

-День пам'яток історії та культури

18-22 квітня

-Дні заповідників і національних парків

Судноплавство по Сейму в XIX ст.

**Любов
Кіашко**

заступник генерального директора з наукової роботи НІКЗ „Гетьманська столиця“

Судноплавство по р.Сейм відбувалось за часів Гетьманщини, саме по Сейму сплавливались козацькі чайки на Запоріжжя. Але згодом все припинилось і відновлено було лише в першій половині XIX ст. Питання про відновлення судноплавства знову було піднято на початку XIX ст. Маючи достатню ширину і глибину, Сейм ще наприкінці минулого століття розглядався як ріка, здатна зробитися судноплавною артерією, що зв'язувала хліборобні місцевості з дніпровським басейном і чорноморськими портами. Саме курське дворянство і купецтво виступало на користь приведення Сейму в судноплавний стан. Основними причинами створення водного шляху були наявність великої кількості сільськогосподарських виробництв та їхня віддаленість від центральних промислових міст, а також відсутність залізничних та ґрунтових доріг. Планували охопити судноплавною системою 642 км від Курська до устя Сейму, створити Курське і Рильське відділення. На початку XIX сторіччя Головним Управлінням шляхів сполучення були початі технічні вишукування по ріці Сейм, але плани і креслення занурювалися в архіви. В 1823 році прискоренням дозволу питання про судноплавно-ство на Сейму зайнявся князь Барятинський, що мав значні землі в Курській губернії, він викликав інженера Михайлова для складання нових планів і зйомок ріки Сейм, та в 1825 році князь Барятинський помирає, вирішення даного питання знову відкладається на декілька років, хоча було побудовано декілька шлюзів по руслу річки. При Курському губернаторі М.М. Муравйові, в 1836 році роботи були поновлені. Автором проекту і основним виконавцем став член мануфактурного комітету в Курській губернії М.О. Пузанов, який не мав інженерної освіти, але розумівся на гідрології. Саме його проект був мало затратним і досконалим.

Весь 1836 рік пішов на будівництво шлюзів і обвідних каналів, будинків для людей, навчених шлюзовій службі. М. Пузанов прагнув сам контролювати роботи, дивуючи виконробів, своєю несподіваною появою здавалося одночасно в різних місцях. 23 травня 1837 року Дворянські збори заслухали звіт М.О. Пузанова і визнали «за відмінні дії висловити йому подяку від імені всього дворянства і просити продовжити роботу». Весь наступний рік був присвячений остаточній доробці. У місцях, зручних для місцевих жителів, будувалися мости, береги шлюзів і каналів засівалися насінням трав і саджанцями дерев. Уздовж берега влаштовувалася дорога, по якій повинна була відбуватися кінна тяга судів проти течії. Цілом було закінчене будівництво шістнадцяти шлюзів: Лазовського, Льговського, Успенського, Стародубського, Угонського, Банищанського, Рильського, Кальтечеського, Гапонівського, Марковського, Тьоткинського, Путивльського, Клепальського, Каменьського, Батуринського і Ново-

Переправа на р. Сейм з боку с. Матіївка, фото М. Боканя, початок XX ст.

млинського. Були облаштовані пристані в Курську, Льгові, Рильську і Путивлі. Для поліпшення керування шлях був розділений на два відділення - курське і рильське, кожне з яких поділялося ще на двох дистанціях - путивльську, рильську, льговську і курську. Ними завідували наглядачі, у підпорядкуванні в яких були інженер, теслі, ковалі, сторожі. За ці роки усього було витрачено на будівництво чотириста сорок сім тисяч триста тридцять сім карбованців.

Судноплавно-ство по Сейму відкрили 20 липня 1839 року і назвали Олександринським на честь імператриці Олександри Федорівни. Навігація тривала з 25 травня по 15 жовтня. Суднами були барки довжиною 15 і шириною 6 аршин. Навесні судна вантажопідійомності в 5 - 10 тисяч пудів уже доходили до Курська. Униз вони везли губернські надлишки в мільйони пудів зерна, пеньку в мільйон пудів, сало - сімсот п'ятдесят тисяч пудів. Вгору - ліс, сіль, бакалійні товари, що значно здешилювало ці товари в ціні. Через Курськ пішли транзитні вантажі з Нижегородського ярмарку. Усувалися труднощі з постачанням Південної армії, при необхідності стало можливо і швидке перекидання військ. Нагору за течією весь шлях займав сім днів, униз п'ять. Це з усіма зупинками, з навантаженням і розвантаженням товару, причому рух здійснювався тільки у світлий час, тому що сигнальні вогні ще не були установлені.

У 1843 році був виданий імператорський указ про видачу із Державної казни двадцяти трьох тисяч карбованців як нагороду за відкриття Олександринської системи, а також були нагородженні орденами М.Пузанов і декілька його помічників.

В ці роки по Сейму проходило в сезон уже більш дев'яноста суден. 8 травня 1846 року за повідомленням курської губернської газети, о дванадцятій годині дня до Курської пристані повинний був підійти пароплав «Люденово», це було свято для всього міста. У Курську, капітан пароплава заявив, що рух пароплавів по Сейму можливий і безпечний, вони ніде не сіли на мілину і благополучно пройшли всі шлюзи і канали. Дві доби жителі міста й околиць відвідували пароплав.

У 1846 р. пройшло по Сейму 6 барок і 87 напівбарок, а усього вантажу на

150000 руб. Олександринський водний шлях став цілком судноплавним, однак з'ясувалося, що користувачів не так вже і багато. Врожайні роки змінювалися двома - трьома неврожайними, коли за весь сезон в обидва кінці проходили не більше тридцяти суден. Але цього було занадто мало, щоб окупити всі витрати для обслуговування водного шляху, тим більше на зміну водним шляхам приходила залізниця. В результаті в 1856 році за розпорядженням курського губернатора весь персонал розпустили, а сторожити і доглядати шлюзи і канали, було доручено поміщикам, на землях яких вони знаходилися. Поступово все почало валитися. Восени 1857 року за розпорядженням курського губернатора Бібікова всі споруди на р.Сейм були продані, за них було виручено дві тисячі двісті сорок шість карбованців. Таким чином було поступово припинено судноплавно-ство по Сейму, хоча за спогадами батуринців в 50-х роках XX ст. по Сейму ще проходили баржі.

Шановні колеги!

Вітаємо вас з професійним святом - Днем пам'яті історії та культури!

Щодня самовіддано працюючи, ви робите вагомий внесок у збереження безцінних скарбів українського народу.

Бажаємо вам міцного здоров'я, творчої насаги, життєвих гараздів, розвитку і процвітання вашої справи.

Колектив заповідника НІКЗ «Гетьманська столиця»

сучасне і минуле

Наймане військо Д. Многогрішного

Юлія
Блажконауковий спів-
робітник запо-
відника
„Гетьманська
столиця”

Картина життя української держави – Гетьманщини – була б неповною, якби не згадати про сторінки військової історії, пов'язані з найманими (охотницькими) полками.

Крім козацьких загонів при гетьманах існували полки найманців, які називали сердюцькими (охочепіхотними) та компанійськими (охочекомонними). Згадки про них в Українській державі маємо ще за часів Богдана Хмельницького. Так, гетьман під Замостям 1648 р. писав до старшини німців: "Просимо ваші милости до себе в кампанію, в одне товариство вірне. Не лише жадної пагуби, але й найменшої кривди від нас не сподівайтесь; хто тепер старшина, той і при нас на своїому становищі і при своїй честі залишиться..."

3-6 березня 1669 р. у м. Глухові відбулася рада, на якій у присутності уповноважених московського царя Г.Ромодановського та А.Матвеева, а також Лазаря Барановича гетьманом Лівобережної України було обрано Дем'яна Многогрішного. Водночас гетьманською резиденцією обирається місто Батурич. У столиці невдовзі розмістився компанійський полк у складі 1000 козаків для сторожової та поліцейської служби. Отже, саме Глухівські статті затвердили офіційне становище найманого війська Лівобережної України, 22-й пункт яких говорив «учинить полковника из малороссийских городов и при нем бы были тысячи человеком козаком реестровым». Від решти козацтва відрізняло «козаків реестрових» те, що було передбачено «тому полковнику і тисячи человеком давати... по договору на год» відповідне утримання.

Утримання найманого війська складалося з двох видів: грошового (власне жалування) та натурального (харчі, бое-

Сердюк охочепіхотного полку часів
гетьмана Д.Многогрішного

припаси). Надходили вони з різних джерел – військового скарбу чи місцевих ресурсів. Грошове жалування за періодичністю виплат поділялося на дві категорії: «дорочное» («рокове») та «місячне». Кошти на «рокове» жалування надходили від різних зборів і виплачувалися зі скарбниці раз на рік, а «місячне» – щомісяця, або раз на квартал і збиралося з податного населення, де квартирувалися найманці. Нажаль, не вдалося знайти даних щодо грошових виплат охотницькому війську у 1669 – 1672 рр., а з матеріалів архіву І. Новицького отримуємо

інформацію, що розмір місячного утримання компанійців і старшини полку 1679р. становив: осавулу – 20 золотих, а кожному товаришеві – по 3 золотих. До цієї суми слід долучити «місячні гроші», які не перевищували 4 золотих на місяць, що дає близько 48 золотих. Тобто на рік всі виплати становили 60 – 70 золотих. Річне жалування сердюка дорівнювало орієнтовно 40 – 50 золотих. Основні витрати йшли на закупівлю зброї, спорядження, амуніції, а для компанійців – для коней. Перелік і сума витрат на одного вояка мала становити: мушкет – 10 золотих, шабля – 5-7 золотих, амуніція – 1 золотих, що разом становили близько 20 золотих. Слід додати вартість верхового коня, котра наприкінці XVII ст. коливалася в межах від 15 до 35 золотих, а також кінської зброї та одягу. Співвідношення річних доходів найманця з витратами показує, що грошове жалування покривало більшу частину видатків, пов'язану зі службою.

Джерела набору до найманого війська у перші роки гетьманування Дем'яна Многогрішного достеменно не відомі. Частину його найманців становили формування, направлені йому на допомогу від Петра Дорошенка, а деяких вербували на Лівобережжі.

Загальна кількість найманого війська у 1669 р. становила 3,5 - 4 тис. чоловік. Так, прибули до Москви в травні 1669 р. члени козацького посольства розповідали, що «послал де гетман казаків охотников конных с 1000, да пеших с 2000 человек и болши, под Ромен», маючи на увазі полки Кіяшка та Ворошила. Чисельність кінного полку Мурашка нараховувала від 500 до 1000 чоловік.

У найбільш значних військових кампаніях 1669-1671 рр. згадуються 3 полки – Андрія Мурашка, Михайла Кіяшка та Петра Ворошила. Загалом, кількість полків не була сталою, джерела пізнішого періоду налічують їх у 1700 р. до восьми.

Отже, Глухівську раду 1669 р. і три подальші роки правління Дем'яна Многогрішного можна вважати поворотним моментом існування найманого війська на Лівобережжі. Охотницькі полки, на відміну від попередніх часів, несли службу в залежності від військової ситуації і на постійній основі.

(закінчення, початок на ст. 1)

за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, яку очолює Юрій Савчук. "Laubegger & Gloss" – Віденська придворна королівська фабрика, що існує з 1810р.і донині. Заповідник відреставрував і настроїв коштовний дарунок і відіняв він є діючим експонатом, який використовується під час проведення екскурсій.

Далі творче слово було передане працівникам Бахмацької школи мистецтв, які на високому фаховому рівні виконали твори часів К.Розумовського на роялі та концертній бандурі. Особливо вразила всіх юна виконавиця Ганна Скороход, яка виконала твір італійською мовою, а також українську пісню, супроводжуючи її грою на концертній бандурі. Далі екскурсія-концерт продовжилася на другому поверсі палацу, бельетажі. З музичного балкона пролунали урочисті звуки 5-ї симфонії Л.Бетховена в запису

за посередництва акустичної системи. Цю симфонію Бетховен написав на честь Андрія Кириловича Розумовського, який був меценатом і покровителем багатьох композиторів і музикантів, в т.ч. Бетховена. Наступна композиція для клавесина «Соната Фа мажор», яка належить автору – сучаснику К.Розумовського Леопольду Кожелуху, завершила екскурсію. З експозицією в наступних залах палацу бажачучі ознайомились в приватному порядку. Через кільканадцять хвилин учасники дійства поклали живі квіти до пам'ятника «Гетьмани. Молитва за Україну» на Воскресенському майдані в центрі міста.

Наступного дня у Воскресінській церкві-усипальниці К.Розумовського було проведено літію за душою останнього гетьмана та панахиду за всіма успішними предстоятелями цього храму о.Георгієм (Шутко).

20 березня було відзначено 372-у

річницю і з Дня народження видатного гетьмана І.Мазепи. Цей день дирекцією заповідника був широко оголошений Днем відкритих дверей на всіх об'єктах заповідника, окрім палацу К.Розумовського. До цієї дати працівниками заповідника було підготовлено невелику виставку, присвячену гетьману, в Гетьманському будинку на Цитаделі, а також екскурсію по будинку з акцентом на постаті саме І.Мазепи. День розпочався з літії за душою гетьмана у Воскресінській церкві на Цитаделі, яку відслужив о.Роман (Кривко) в присутності працівників заповідника і мирян. Потім були покладені живі квіти до пам'ятників. Науковий співробітник М.Хармак розповідав про гетьманський будинок і тимчасову виставку в ньому, чим і заवेशилася низка святкувань, присвячених видатним українським гетьманам, чії життя і діяльність значною мірою пов'язані з Батурином.

Кабінет палацу К.Розумовського

**Тетяна
Бутенко**

науковий спів-
робітник запо-
відника
„Гетьманська
столиця”

У будинку кожного знатного вельможі для інтелектуальної роботи та вирішення необхідних питань відводилося спеціально обставлене, зручне для роботи та усамітнення приміщення – особистий кабінет господаря. У розкішних палацах кабінети почали з'являтися не раніше XVIII століття в той час, коли у власників виникла необхідність працювати із цінними паперами, векселями, зберігати бібліотеку, а інколи і родинні цінності.

Інтер'єр кабінету відповідав смакам і вимогам господаря, наповнюючи невеличкий простір зручними меблями, гарними картинами, мисливськими трофеями та багатьма іншими речами, які для господаря були дуже цінними.

Головним атрибутом будь-якого кабінету, звичайно ж, був письмовий стіл.

У меблевій колекції палацу К. Розумовського знаходиться письмовий стіл кінця XIX – початку XX ст. ймовірно в стилі еkleктика (ідеальне поєднання різних стилів), який було знайдено Чернігівською конторою бджільництва та було передано у 1975 році Батуринському краєзнавчому музею. В 2007-2008 роках цінний експонат було відреставровано працівниками нашого заповідника. Із 2009 року стіл знаходиться в експозиції робочого кабінету палацу К.Г. Розумовського.

Стіл приставний має стільницю незвичайної, але зручної форми для роботи. Праворуч та ліворуч від центру столу розміщуються шухляди, прикриті фігурними дверцятами. По центру стола, поміж дверцят, розміщується довга висувна шухляда, яка симетрично відтворює форму стільниці. На шухляді та двох, вигнутої форми, дверцятах збереглися декоративні ручки.

Стіл виготовлено з горіха, оскільки деревина горіха найбільш придатна для рельєфного різьблення та поліровки. Стільниця вкрита шпоном світло-коричневого кольору. Якщо уважно придивитися, то можна помітити, що весь багатопрофільований карниз та декоративні деталі виготовлені з цільної деревини.

Робочий кабінет у палаці К.Г. Розумовсько,
фото 2011 р.

В оздобленні стола широко і вільно використано різьблення (у вигляді мушлів, на ніжках у вигляді звірячих лапок, які спираються на підставку-подушечку, що надає меблям витонченості та легкості) і різних завитків досить високого рельєфу, стилізовані квіти, майже об'ємні по своїх формах, перевиті стрічками. Симетрія форми та декору додає письмовому столу легкості, пластичності, зрівноваженості і створює відчуття міцності.

Гарно доповнює стіл – крісло в стилі ампір. Крісло в поєднанні зі столом створює враження меблевого гарнітуру. Меблі для сидіння, в тому числі і крісла, в цьому стилі жорсткі, а тому і не дуже зручні у використанні, але вони створюють атмосферу пишності та вишуканості. Крісло – з горіхового дерева загальною висотою 96,5 см (висота до сидіння з чохлам зі шкіри 43 см, діаметром 50 см). Ніжка крісла також у вигляді звірячої лапки. Різьблення розширеної частини двох передніх ніжок симетрично відповідає ніжкам стола: мушля поєднується з рослинним орнаментом. Давньоримської форми та зручності сидіння крісла додають підлокітники. Подарунок Федора Зернецького (ТОВ «Епоха») сприяв доповненню експозиції кабінету.

Не менш цікавим експонатом кабінету є приставний комод XVIII ст. з двома висувними шухлядами на чотирьох фігурних ніжках. Фасадну частину комоду прикрашають ажурні прикраси з металу жовтого кольору. Для фанерування опуклих поверхонь майстрам доводилося застосовувати набір із маленьких шматочків. Так виник дуже цікавий спосіб оздоблення меблів – дерев'яний мозаїчний набір, коли для формування опуклих поверхонь склеювати шматочки шпону. Нерівності, які виникали при цьому, потім шліфувалися та вкривалися лаком. На кутах, біля замкових отворів та на опуклих кінцях ніжок шпон держиться погано, а тому майстрами і використовувалися вкриті позолотою бронзові накладки для меблів, які призначалися для представників вищого аристократичного суспільства. В 2009 р. Федерація футболу України (президент Григорій Суркіс) подарувала комод.

У залі, де розміщено кабінет останнього гетьмана, затишну атмосферу допомагають створювати годинники тієї епохи, оригінальні картини. На робочому столі презентоване письмове приладдя італійських майстрів XVIII століття та годинник французьких майстрів XIX століття.

Весняна толока

Традиційно, щойно зійшов сніг, колектив Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» долучився до акції «Чисте довкілля», яку оголосив Кабінет міністрів України. Впродовж тижня, з 8 по 16 квітня, було організовано кілька толок по впорядкуванню територій заповідника та прилеглих територій. Площа прибраних територій склала 7 га, ліквідовано 2 несанкціонованих сміттєзвалища, висаджено 12 дерев, 65 кущів, упорядковано 2 га газонів. В толоках прийняло участь 67 працівників практично всіх відділів заповідника.

Юлія Цапко

завідуюча відділом історії Гетьманства заповідника «Гетьманська столиця»

Парадна їдальня палацу

Парадна їдальня палацу К.Розумовського, фото 2009р.

Тогочасне придворне життя починає диктувати відповідні норми та правила світських прийомів. Парадні кімнати для прийому гостей оформлялись у відповідності з життям та захопленням господаря будинку. Однією з таких парадних зал в цей час стає велика їдальня.

Оформленню парадної їдальні починає приділятися значна увага. Для створення інтер'єру широко використовуються розпис стін та живописні полотна. Стіни їдальні прикрашали натюрмортами, картинами на історичну тематику або родинними портретами, чим ще більше підкреслювалася парадність приміщення. Умеблювати їдальню намагалися якомога менше, і лише такими меблями, які були необхідними. Великий парадний стіл в «П» подібній формі розміщувався в центрі їдальні. Стільці, як правило, були дуже прості, так як основною до них вимогою була зручність, адже обіди інколи проходили понад декілька годин. Обов'язковими в їдальнях XVIII ст. були буфети – гірки, на яких виставляли різні предмети із фарфору та скла, також розміщувались консольні столики. Біля стін стояли невеликі напівшафи для столової білизни та посуду. В кутках та на камінах або печах розставляли різноманітні фарфорові вазиз букетами квітів. Світло в їдальні повинно було зосереджуватися в центрі кімнати, тобто на столі, таким чином невід'ємним елементом столу були канделябри.

Сервіровка столу перш за все залежала від соціального та матеріального становища господаря будинку.

Під час сервірування столу перевагу надавали сервізам із срібла, в які крім тарілок, мисок та блюд входило безліч інших предметів. Виготовлялись різно-

манітної форми лотки, кошики, соусники, посуд для спецій, солонки, чашки для крему. Характерними для сервізів були різноманітні гірки для фруктів, вази для квітів. Необхідність в сервізах була велика, тому що ставились вони окремо біля кожного гостя.

Відомо, що Кирило Розумовський славився своїми званнями прийомами і щоразу збирав у себе велику кількість гостей.

Кирило Розумовський планував зібрати новий сервіз на 24-30 персон, про що засвідчує його лист 1786р. до сина Андрія, в якому він зазначає про те, що бажає виписати із Японії та Китаю порцеляну: «...рекомендую прислати мне всякого сорту по дюжине тарелок глубоких и мелких и по несколько блюд, и смету для всякого сорту».

Не виникає сумніву, що К.Розу-

мовський приймав активну участь у світському житті і царського двору. Збереглися спогади про К.Розумовського, який при дворі Єлизавети був справжнім вельможею, а працювали в нього кухарі-французи. М.Піляев в своїй книзі «Замечательные чудачки и оригиналы» зазначає, що в часи Єлизавети Петрівни входило в моду шампанське, а почали пропагувати його саме Андрій Шувалов та Кирило Розумовський. А вже в часи Катерини II Кирило Розумовський разом з Потьомкіним, Строгановим, Остерманом належав до числа панів-гастрономів, які славились своїми вишуканими застіллями.

В своїх палацах К.Розумовський любив приймати велику кількість гостей, тож не дарма одне з чільних місць другого поверху палацу К.Розумовського в Батурині займає парадна їдальня. Її інтер'єр відтворений за аналогами робіт Ч.Камерона. Перш за все вражає інтер'єрне оформлення зали, де кожен куточок насичений образами античності і міфологічності. Перший ярус зали розписаний арабесками, які були взяті з книги архітектора «Терми римлян». На другому ярусі розписи із зображенням життя муз. Це і «Полювання», «Свято вина», «Свято Діоніса», «Театральні маски», «Свято музики і танцю». Стеля їдальні насичена розписами де переважають міфологічні персонажі: коні Нептуна, тритони та грифони. Стіни їдальні доповнюють оригінальні живописні полотна «Сивіла», «Святий Андрій Первозванний несе хрест» італійської школи XVIII ст. Центральне місце їдальні займає парадний стіл зі стільцями на двадцять персон, на якому розміщені оригінальні канделябри середини XIX ст. До античних сюжетів зали гарно вписується камінь, який виконано з білого каррарського мармуру.

Відтворений інтер'єр парадної їдальні ніби переносить нас у епоху К.Розумовського і привітно зустрічає

Ірина Шепель

науковий співробітник заповідника «Гетьманська столиця»

Іконостас домашньої церкви

В дні, коли ми готуємось до відзначення найсвітлішого свята Воскресіння Христового, коли люди частіше, ніж завжди, відвідують церкву, хочеться торнутися теми, яка пов'язана з релігією, а саме – дослідження іконостасу домашньої церкви. Це є єдина домашня церква на Чернігівщині, яка влаштована в палаці останнього гетьмана України Кирила Григоровича Розумовського.

У центрі палацової домашньої церкви К.Г. Розумовського розміщено частину двоярусного іконостасу роботи невідомих майстрів XVIII ст., який переданий НІКЗ «Гетьманська столиця» Львівською національною галереєю мистецтв влітку 2009 р., коли йшов процес формування експозиції палацу. Велика шана та вдячність Борису Григоровичу Возницькому, який надав нам цінні унікальні експонати та консультації. Під час

однієї з пошукових експедицій по збиранню експонатів у 1971 р. невтомний директор ЛНГМ Борис Григорович Воз-

ницький у с. Руда (Жидачівського району Львівської області) у місцевих жителів знайшов іконостас, який належав невеличкій церкві Різдва Пресвятої Богородиці. Цей унікальний експонат, що знаходиться в каплиці палацу К. Розумовського є шедевром мистецтва, який гармонійно поєднує різьблення та живопис по дереву.

Розміри обрамлення іконостасу 222x136 см. Деревина пофарбована у синій колір, синє тло покриває ажурне і тонке за малюнком різьблення. Пишні різьблені елементи посилені позолотою та збагачені поліхромією. Ікони виготовлені за традиційною технологією на липових дошках темперою.

Верхня частина – ікона «Спас Архієрей», це одне із найдавніших та сталих зображень Христа Вседержителя. Розміри ікони 123x82 см. Символічним іменем Ісуса Христа є Великий Архієрей, основане на старозавітному пророцтві. В іконописі Великий Архієрей – це зображення Ісуса Христа в архієрейському вбранні, яке зустрічається як самотійне, так і в поєднанні з іншими символічними зображеннями.

(продовження на ст. 7)

ВІТАЄМО

16 квітня виповнилося 85 років Герою України, заслуженому діячу культури України та Польщі, лауреату Національної премії України ім. П.Шевченка, члену-кореспонденту Академії мистецтв України, генеральному директору Львівської національної галереї мистецтв Борису Григоровичу Возницькому.

Колектив заповідника «Гетьманська столиця» щиро вітає ювіляра –хранителя тисячолітнього культурного надбання українського народу - з Днем народження! Бажаємо міцного здоров'я, творчої наснаги, життєвих газдів!

Хай добро та любов супроводжують Вас у житті.

ПОСТАТІ

Сторож кочубеївської садиби

**Халимон
Наталія**

науковий співробітник заповідника «Гетьманська столиця»

Документи родини Д. Дяченка в експозиції музею "Будинок Генерального судді В. Кочубея", фото 2011р.

Дмитро Косьмович Дяченко - це ім'я безпосередньо пов'язане з долею будинку Генерального судді В.Л.Кочубея. Саме на його плечі лягла відповідальність за цю споруду, адже на початку ХХ ст. будинок залишається без господаря. Останній із власників, Василь Петрович Кочубей, особисто в батуринському родинному маєтку не проживав, позаяк працював на посаді лісничого у Старо - Гутському лісництві. Однак турбувався про його порядний вигляд, даючи сторожу вказівки щодо ремонту та виділяючи на це кошти. Ця інформація збереглась у листуванні, з яким можна ознайомитись, відвідавши Будинок – музей Генерального судді В.Кочубея. Так в листі від 13 вересня 1912 року повідомляється: "Дозволяю тобі ремонт даху в будинку сторожа на суму не більше семи карбованців".

Василь Петрович намагався отримувати прибуток від своєї землі, і в листі від 7 березня 1904 року прохав Д.Дяченка оголосити про рішення господаря здати в оренду город на три роки. Бажаючим прийняти участь в торгах потрібно внести заставу в розмірі 25 крб. Одночасно вислав 35 крб., з яких 10 крб. виділяв на ремонт даху, а 25 крб. – підряднику як завдаток на встановлення огорожі.

З листування зрозуміло, що Василь Петрович довіряє своєму сторожу і через нього навіть передає деякі розпорядження. Працюючи лісничим, просив повідомити підряднику Петру Сухомлинову, що в лісництві є робота по будівництву двох службових будинків на суму 850 крб., та по ремонту на суму 250 крб.

Бажано завербувати для виконання цих робіт 10 чоловіків.

Те, що Д. Дяченко сумлінно виконував свої обов'язки, свідчать письмові джерела. Скажімо, в газеті "Рада" за 1911 рік була опублікована стаття "Кочубеївщина", де було зроблено опис будинку та кімнат: "Поміж діброви стоїть біленький, кам'яний будинок, покритий металом і пофарбований в зелений колір... Сторож відчинив двері і ми зайшли до будинку. Недавно був ремонт, тому всі стіни заново відштукатурені, свіжовибілені. Паркетну підлогу замінили на дощату. Двері також нові, прості. Стіни грубі, товсті, такі як і були колись. Дверні замки та ручки залишились старі із дзвіночками. В деяких кімнатах навіть збереглися меблі із Кочубеєвого багатства".

Д.Дяченко спілкувався з туристами котрі відвідували Батурина, розповідав їм історії про родину Кочубеїв. І одного разу навіть продав старовинну золоту каблучку з портретом на ній невідомої особи. Прикрасу знайшов, копаючи весною 1910 року город, котрий знаходився на тому місці, де колись був квітник Кочубея. Адже сам Д. Дяченко з родиною про-

живав на території кочубеївщини в сторожці, яка згодом залишилась у їх власності.

Загалом про родину Дяченків збереглися позитивні згадки, які знаходимо у збірнику Платона Скокана: "Вони були дружні і гостинні, відрізнялись працьовитістю і здоровим почуттям гумору. Всі діти були настільки музикальні, що могли навіть скласти домашній оркестр народних інструментів". Їх в сім'ї Дмитра Косьмовича було шестеро, про двох старших сина та доньку мало що відомо. Донька Єфросинія виїхала заміж за командира Червоної Армії. Син Микита працював вчителем батуринської школи. Його документи про освіту виставлені в експозиції музею Генерального судді В.Кочубея. Середня донька Луна стала головою Чернігівського обласного виконавчого комітету, а пізніше секретарем комуністичної партії в м. Житомирі. Найменший син Іван, якого навіть називали "кочубеївський Ваня", став відомим художником, закінчивши Ленінградську художню академію. До того ж мав шасливу можливість працювати у тій же кімнаті – студії, що і Тарас Григорович Шевченко. І дві його картини прикрашають експозицію даного музею: "Батуринський пейзаж" та "Зимою в Батурині".

Після відомих подій 1917 року Кочубеї змушені були покинути терени України, та не забули про родину Д.Дяченка. На знак вдячності за службу віддають їм меблі та деякі речі домашнього вжитку. Завдяки невтомній пошуковій роботі працівників заповідника ці речі повертаються на своє первинне місцезнаходження. А в 2007 році нащадки Дяченків залишають територію кочубеївщини, переїздять до іншої оселі, а колишня сторожка увійшла до переліку об'єктів НІКЗ "Гетьманська столиця", де наразі розташовується підсобне господарство.

Якщо вас зацікавила вищеописана інформація про історію будинку та представлені в експозиції оригінальні експонати, запрошуємо Вас відвідати Будинок-музей Генерального судді В.Л.Кочубея.

Тамара Місечко

науковий співробітник заповідника "Гетьманська столиця"

Славиться українська земля не тільки хлібом та піснями, не тільки своєю непохитною жагою до волі, а й талановитими людьми, ім'я яких відоме цілому світу. Геній їх непервершений. Пам'ять про них бережуть у віках шедеври, створені їхніми руками. Одним із талановитих митців російської скульптури по праву вважається наш земляк Іван Мартос. Саме він є автором надгробного пам'ятника гетьману К. Розумовському, який виконав на замовлення синів Андрія Кириловича та Олексія Кириловича.

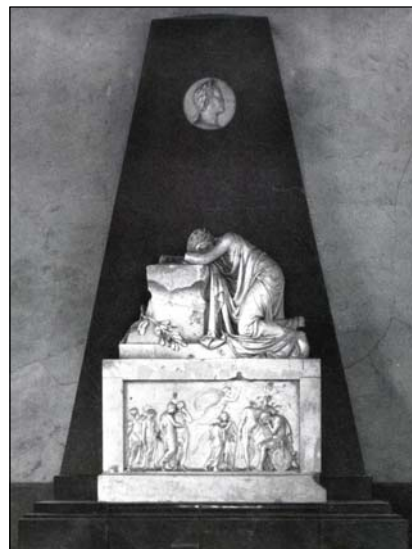
У невеличкому містечку Ічні Полтавської губернії (нині Чернігівська область) в 1754 році в сім'ї простого козака народився майбутній зодчий. Перші навички в царині скульптури І.П. Мартос здобув ще вдома. Грунтовну освіту отримав в Петербурзькій академії мистецтв (1764 – 1773), де він бере уроки у Луї Роллана та Нікола Жілліе. Успіхи у навчанні надають І.П. Мартосу право продовжувати освіту в Римі. Шість років в Італії зіграли важливу роль у формуванні творчої особистості скульптора. Копітка праця в майстерні славного Антоніо Канови, малювання під проводом Помпео Батони та Рафаеля Менґса виявили найбільший хист до скульптури. Після повернення, Мартос отримує посаду викладача Академії мистецтв Петербурга, з 1794 р. – професора. В 1814 році Іван Петрович стає ректором Академії.

Двадцять років свого життя митець присвятив виключно надгробній скульптурі. Звичай споруджувати над могилами померлих надгробки набув поширення в Росії лише наприкінці XVIII ст. Столицю кладовища (Лазоревське в Петербурзі та Донського монастиря в Москві), де ховали знатних вельмож, невдовзі перетворилися на справжні музеї скульптури.

В 1782 році Мартос створює два уні-

Мартос, що плаче

кальні надгробки – С.С. Волконської та М.П. Собакиної. Вони обидва виконані в стилі античної надгробної стели – мармурова плита з барельєфним зображенням. Ці витвори скульптурного мистецтва – справжні перлини російської меморіальної пластики XVIII ст. – приносять успіх та визнання молодому скульпто-

І. П. Мартос. Пам'ятник Павлу І. Павловському, Палац-музей (в мавзолі Павла І) 1805-1808

ру. Він отримує величезну кількість замовлень. У цей час були створені один за одним надгробки Брюсу, Куракіної, Турчанінова, Лазаревих, великої княгині Олени Павлівни та багато інших.

Мартос, як справжній геній, не повторюється в жодній своїй роботі. Кожне його творіння відзначається своєю індивідуальністю, яка підкреслює певну еволюцію його власного стилю, тенденцію до монументальності значущості та образності героїв.

У подальшому І.П. Мартос відходить від барельєфного принципу композиції. Головним елементом надгробної скульп-

тури стає людська постать. Мартос за допомогою пластики людського тіла передає емоції та почуття, трагічні душевні муки втрати, скорботи, суму, драматизму. Цей художній прийом виявився дуже чітко у надгробках Н.І. Паніну (1788) та О.С. Куракіної (1792). Обидва надгробки виконані з мармуру (Музей міської скульптури, Санкт-Петербург).

З часом його роботи набирають все об'ємнішої форми. Митець часто використовує мотив пірамідальної стели з включенням до неї барельєфного медальйона-портрета померлого, розташування скорботних фігур усе більше урізноманітнюється. Притаманне раннім пам'ятникам Мартоса відтворення інтимного світу переживань з початку 1790-х років змінюється на замкненість та ускладненість композиції, яка підкреслює суспільну значущість монументу та драматизацію. З 1800-х років надгробки скульптора відзначаються суворою стриманістю героїв у прояві їхніх почуттів. Образи монументальних скульптур наділені особливою величністю, вони ніби втілюють античні ідеали мужності і досконалої краси. Яскравим зразком цього періоду творчості скульптора стали надгробки: П. Рум'янцева в Києві (1797 - 1805), О.І. Гагаріної в Петербурзі (1803), К. Розумовського в Батурині (1803 - 1805), Павла І в Павловську (1807).

Надгробні пам'ятники – найкраще творіння рук Мартоса, якого барон Врангель назвав «поетом мрійної й сумовитої грації». Це визнавали і сучасники скульптора. Композитор М. Глинка тонко підмітив: «його мармур плаче». Це дійсно так. Адже під час перебування в Батурині, зайшовши до Воскресенської церкви-усипальниці К.Г. Розумовського та вклонившись могилі останнього гетьмана України, видатний український етнограф Осип Бодянский у XIX ст. проникливо написав:

*Постій, козаче, не біжи.
Ось глянь на хрест, читай,
чия могила –*

*Останнього то гетьмана, Кирила,
Присядь же, брате, потужи.*

(закінчення, початок на ст. 5)

Спаситель зображений в повний зріст, сидячи на троні. Престол – символ Всесвіту, всього видимого та невидимого світу. Престол сприймається як атрибут царської гідності, знак царственной слави Спасителя, оскільки старозавітним пророкам Бог являвся, сидячи на престолі; а також сидячи на престолі Господь буде вершити Страшний Суд: «Когда же приидет Сын Человеческий во славе Своей и все святые Ангелы с Ним, тогда сядет на престоле славы Своей...» (Мф. 25:31-34, 41). У лівій руці він тримає розкрите Євангеліє, яке символізує Святе Писання – Біблію. Права рука застигла в благословляючому двоперному жесті. Середній та вказівний пальці складені разом, при цьому середній палець трішки прихилений, а вказівний сильно витягнутий, тримає прямо. Розшифровується цей жест так: два персти означають два ества Ісуса Христа: божественне та людське, при цьому трохи зігнутий середній палець означає «умаление» (кеносис) Божественної природи, коли Спаситель став чоловіком. Біля ніг Сина Божого земна куля як

символ земного життя. Ліворуч від Христа, прихилившись до нього, Божа Матір, праворуч – Іоанн Хреститель, нижче з обох боків від Вседержителя – янголи.

Нижче розмістилася «Тайна вечеря» невідомого художника XVIII ст. Ікона розміром 48x85. Дана ікона створена за сюжетом біблійного оповідання. На ній увічнено той трагічний момент, коли Христос, умивши ноги своїм учням перед останньою вечерю з ними в земному житті, повідомляє, що серед них є той, хто видасть його ворогам. Зображені тут апостоли – сильні, вольові особистості, наділені індивідуальним характером. У центрі столу зображений Ісус Христос, по обидва боки розмістилися його учні. Зліва край столу сидить в півоберта Іуда. На поясі на спині в нього висить мішечок із монетами. Він вже не вкритий ореолом святості, як інші учні та сам Спаситель, і це засвідчує відсутність німба. Незважаючи на Іуду, Ісус із ніжністю та невиможним жалем дивиться на Іоанна, свого улюбленого учня, який у зажурі схилився на руку Вчителя. Погляд інших апостолів, також сповнений туги та болю, спрямований на їх Вчителя. Зазвичай в іконописі на трапезно-

му столі зображувалися хліб та риба. А невідомий художник в центрі столу на великому блюді зобразив ягня, яке символізує жертвність. Діяння Спасителя за цією пасхальною вечерю таємничі, навіть не до кінця зрозумілі і його учням. І коли ми стоїмо перед святим вітарем, за яким відбуваються дива, то відчуваємо якусь святість таємниці, тремтіння душі перед невідомим. Ознаменовуючи себе Хресним триперстним знаменням та промовляючи тремтячими вустами молитву до Сина, Отця та Святого Духа, ми відчуваємо легкість, бо очищуємося, звільняємося від бруду земного гріха.

Іконостас є унікальним зразком іконопису XVIII ст. і є значною художньою та історичною цінністю.

22 серпня 2009 р. під час відкриття палацу К. Розумовського була освячена домовою церква Святійшим Патріархом Київським та Руси-України Філаретом, який передав до неї часточку мощів Святої Варвари. Наразі в каплиці проходять служби в пам'ять про гетьмана К. Розумовського. То ж запрошуємо Вас відвідати палац та зупинитися на хвилю у молитві біля іконостасу - цієї великої християнської святині.

Медові традиції - в надійних руках

Батурина земля багата на медоноси, тому не випадково бджільництво в нашій місцевості стабільно розвивається, хоча останні десятиліття - переважно в приватному секторі економіки. Не стоїть осторонь і НІКЗ «Гетьманська столиця». Крім збиральницької, науково-дослідної роботи, яку проводить заповідник по збереженню пам'яті видатного земляка П.І. Прокоповича, заснування показової пасіки його імені, посадки і догляду фруктових садів, його співробітники не тільки займаються бджільництвом, а й беруть участь у різноманітних конкурсах, пов'язаних з медоварінням. Нещодавно, 27-28 лютого, в м.Баришівка Київської обл. в рамках етнофестивалю, присвяченого Масниці, відбувся VII з'їзд медоварів. Організовано його громадською організацією «Гільдія медоварів України», яку очолює Василь Барабаш. Окрім виступів, обговорень останніх в галузі новин було проведено конкурс медоварів в 4-х номінаціях: питні меди ставлені без додавання соків, питні меди ставлені із додаванням соків, питні меди варені без додавання соків, питні меди варені із додаванням соків. Медові вина оцінювала поважна дегустційна комісія на чолі з завідувачим Лабораторією переробки Інституту садівництва НАН України, професором Литовченком Олександром. Не менш авторитетні і члени комісії: Авраменко В. І., заступник директора Міжнародної клініки відновлюваного лікування (м.Трускавець), Зеленська Л.М., провідний інженер відділу держнагляду ДП «Чернігівстандартметрологія», Горбик В. М., голова Баришівської райдержадміністрації, Солдатова Т.І., прес-секретар Донецької асоціації організацій бджолярів, Косьян Н. М., провідний інженер відділу

Переможці VII конкурсу медоварів в Баришівці, фото лютий 2011р.

держнагляду ДП «Чернігівстандартметрологія», Карпенко П.О., професор, головний позаштатний спеціаліст МОЗ України за фахом «дієтологія», Товстуха Є. С., академік Української міжнародної академії оригінальних ідей, травознавець, Циба В.І., головний редактор журналу «Виноград. Вино». Співробітник заповідника, бджоляр зі стажем, Пацюк Петро Іванович взяв участь у конкурсі надавши медове вино варене з додаванням натуральних виноградного та вишневого соків та ароматичних трав, власного

авторства, назвавши його «Батуринаське». Його вино було по достоїнству оцінене – Пацюк П.І. зайняв на Всеукраїнському конкурсі посів третє місце і був нагороджений бронзовою медаллю. Широ вітаємо Петра Івановича з перемогою, пишаємося ним, бажаємо подальших успіхів у розвитку славних гетьманських традицій. Вельмишановні читачі, завітайте до гетьманського Батурина – його історія та оригінальні меди зачарують вас!

Підготувала Н. Сердюк.

міжмузейна співпраця

На шпальтах нашої газети ми хочемо широко подякувати за допомогу, розуміння та підтримку нашим колегам – музейним працівникам. Саме для цього ми започатковуємо нову рубрику, де будемо розповідати про між музейні зв'язки.

Співпраця з Львівським історичним музеєм розпочалась в 2009 р. - колеги передали на тимчасове зберігання до палацу К.Розумовського портрети Карла XII (XVII ст.) та Яна III Собеського (XIX ст.). В 2010 р. була досягнута домовленість про ще одну передачу оригі-

нальних експонатів зі Львова до Батурина і в березні 2011 р. дві шаблі XVIII ст., шолом XVIII ст., ядро ланцюгове II половини XVII ст. поповнили експозиції музеїв Гетьманської столиці. За що висловлюємо щире вдячність колективу музею та його директору Чайковському Богдану.

Працюючи над дослідженням теми «Життя та діяльність останнього гетьмана України К.Г. Розумовського» ми налагодили зв'язки з Музеєм антропології та етнографії (Кунсткамера) Російської академії наук (С-Петербург), де

цілий розділ присвячений історії академії, яку Кирило Григорович очолював 50 років. В музеї зберігаються особисті речі К.Розумовського, науковці заповідника отримали унікальну можливість працювати над їх вивченням. Висловлюємо щире подяку директору Юрію Кириловичу Чистову.

Підготували головний зберігач фондів заповідника І.М. Матуцак та науковий співробітник відділу історії Гетьманства Т.І. Місечко.

Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник і видавець - Батуринаський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

Свідоцтво про реєстрацію
№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурина, Чернігівська обл.,
вул. Гетьманська, 74, факс 04635 48-4-37; тел. 04635 48-0-08
e-mail: baturin-capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг - 1 друкований аркуш
Тираж - 1000 шт. Замовлення № 263
Бахмацька районна друкарня

Газета віддрукована в Бахмацькій районній друкарні,
16500, м.Бахмач, вул. Луначарського, 4

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна -
редактор
Сердюк Наталія Федорівна -
відповідальний секретар
Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка
Блашко Юлія Анатоліївна
Сушко Наталія Миколаївна

Розповсюджується безкоштовно